

Ulu Öndər və milli təhsilimiz

Cəmiyyət şəxsiyyətlərlə toplumun, cəmiyyət üzvlərinin sintezidir. Toplumun arxasınca apara bilən bir şəxs böyük şəxsiyyətə çevrilməklə proseslərin ideya müəllifi və hərəkətverici qüvvəsi olur. Lakin ən gözəl, mütərəqqi ideya da özliyində hələ ictimai tərəqqi üçün kifayət deyildir. İdeyanın gerçəkləşməsi əsas şərtidir. Amerika filosofu R.Emersonun: "İdeyalar yaxşı və güclü insanların aqli və qüvvəsi ilə həyata keçməlidir, yoxsa o, xəyaldan başqa bir şey olmayacaqdır" fikiri bunu bir daha təsdiq edir.

Cəmiyyəti bir piramidaya bənzətsək, alt müstəvilərini hadisələr, maddi həyat, zirvəsini isə müəyyən ideya səviyyəsi kimi təsvir etmək olar. İdeyadan başqa maddi heç nə olmayan bu zirvədən aşağıya ideyalar gəlir. Məhz böyük şəxsiyyətlər başqalarından fərqlənərək mövcud ictimai münasibətlərin, mühitin məhdudlaşdırıcı baryerini keçməklə cəmiyyətdən ayrılaraq onun fəvqinə yüksəlir.

Hərəkət dialektikasından hamımıza məlumdur ki, inkişaf fərqləndirən yaranır, yeni müxtəlifliyin vəhdətindən doğur, ictimai inkişafın səviyyəsi isə əsasən identik olan əksəriyyətin deyil, daha çox liderlərin, şəxsiyyətlərin, fərqlənələrin səviyyəsindən asılıdır. Çünki eyni səviyyədə, tamamilə identik adekvat biliklərə malik olanlar bir-birini inkişaf etdirə bilməz. Sadə dillə desək, cəmiyyətin inkişafı üçün kimsə irəli çıxmı, zirvəyə qalxmaqda tərəqqi yoluna işi salmaladı. Bu səbəbdən də ictimai tərəqqi fərqlənələrin qalxdığı yüksəkliyin potensial enerjisi ilə müəyyən olunur.

Cəmiyyətin sosial ideala doğru hərəkətə gətirilə bilməsi üçün toplumun şəxsiyyətə, liderə inam bəsləməsinə nail olmaq yetərlidir. Yenə də əsas vəzifə şəxsiyyətin üzünə düşür. İnami qazanma və ya doğrulda bilməyən şəxsiyyətləri isə tərk-i dünyalıq və ya tənhalığın acı faciəsi gözləyir (yaxın və uzaq tarixə nəzər salın). Beləliklə, tam əminliklə demək olar ki, cəmiyyəti inkişaf etdirən şəxsiyyətlərdir.

Cəmiyyətin mükəmməl bir mexanizmi kimi işləməsi üçün müxtəliflik əsas amildir. Həminin bilik və bacarıqları eyni olduqda real əmək bölgüsü obyektiv olmadıqdan təkamül prosesi baş verə bilməz. Ümumiyyətlə, cəmiyyətin, toplumların inkişafı üçün müxtəlif istiqamətlərdə ixtisaslaşan insanların məqsədyönlü kombinasiyasından böyük miqyaslı işlər görməyə qadir ictimai mexanizmlər hazırlanmalıdır. Belə olduqda sivilizasiyanın özü belə hərəkətverici qüvvəyə malik olmuş olur.

Ekstraordinar qərarlar dövrü

Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəlindən Azərbaycanda yeni cəmiyyət və müstəqil dövlət quruculuğu başladı. Azərbaycan müstəqil dövlət quruculuğu prosesinə elə bir tarixi, ictimai-siyasi şəraitdə qədəm qoydu ki, sosial həyatın, iqtisadiyyatın, maddi və mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrində standart inkişaf qanunauyğunluqlarına səykənərək fəaliyyət göstərmək kifayət etməzdi. Azərbaycan eyni vaxtda bir neçə istiqamətdə keçid dövrünü yaşadı:

- *Tam müstəqil dövlətçiliyə keçid, yeni bərabər hüquqlu dövlətlərarası münasibətlər sisteminə daxil olma;*

- *Yeni ictimai-iqtisadi sistemə keçid, yeni dövlət müllkiyyəti münasibətlərindən xüsusi müllkiyyət münasibətlərinə, bazar iqtisadiyyatına başlama;*

- *Ateist dünyagörüşündən həqiqi vicdan azadlığına keçid, yeni kosmopolit mənəviyyatdan milli və dini dəyərlərə qayıtma;*

- *Totalitar cəmiyyətdən demokratik cəmiyyətə keçid, yeni söz azadlığı, çoxpartiyalılıq, plüralizm dövrünə qədəm qoyma.*

Cəmiyyətin yeni dəyişikliklərə hazır olmadığı vaxtda və müəkkəb şəraitdə düzgün yol seçmək həqiqətən çox çətin idi. Çünki bir tərəfdən, yeni iqtisadi-siyasi formasiyaya keçiddən qaynaqlanan müasir ictimai münasibətlər sisteminə keçid, digər tərəfdən, milli özünüdərk və milli dövlətçilik mənafevləri qorumaq istiqamətində gedən proseslər situasiyanın standartdan kənar olduğunu təsdiq edən ən mühüm əlamətlər idi. Belə bir şəraitdə Azərbaycanın həm qlobal proseslərin tələblərinə uyğun, həm də regional və lokal hadisələrin inkişafından irəli gələn milli dövlətçilik ənənələrini saxlaya bilməsi üçün şablon-dənkənar təfəkkür tələb edən ekstraordinar qərarlar qəbul edilə bilərdi. Lakin müstəqilliyin ilk illərində kütlə dalgasının təsirdən dövlətin sülkanı nası əllərə keçdi. Onlar isə kortəbii şəkildə "dağdaq, quranaq" prinsipi ilə onilliklər ərzində formalaşmış sistemləri dağıtdılar. Nəticədə böyük zəhmətlər, sayələr hesabına qazanılmış qabaqcıl mövqelər əldən verildi və bütün bunlar əsaslı maddi itkilər, mənəvi-psixoloji sarsıntılarla, əlavə çətinliklərlə və itkilərlə müşayiət olundu.

Bu taleyüklü zamanlarda və prinsiplə məqamlarda xalq yenə də öz sözünü deyə bildi. Böyük dünya-görüşə, rəhbərlik təcrübəsinə malik, xalqın həqiqi milli mənafevini müdafiə etmək əzmində olan yeganə sinkretik qüvvə ali hakimiyyətə təkidlə dəvət edildi. Keçmiş SSRİ-dən ayrılaraq müstəqilliyə qədəm qoyan ölkəmizə həmin dövrdə SSRİ-nin dövlət quruculuğu təcrübəsinə hamıdan çox yaxşı bələd olan, ali idarəetməsində ilk beşlikdə yer alan, onun üstünlüklərini və nöqsanlarını ən yüksək kürsüdə görmüş olan bir şəxsiyyətin rəhbərliyə gəlməsi ölkəmizin xilasını verdi.

Qeyd edək ki, bu keyfiyyətlərlə yanaşı, həmin şəxsiyyət Azərbaycan milli və regional xüsusiyyətlərini, iqtisadi və bütövlükdə potensial imkanlarını, onların planetar miqyasda reallaşdırılması yollarını detallarına qədər çox gözəl, hərtərəfli bildirdi. Məşhur amerikalı siyasətçisi və dövlət adamı Z.Bjezinski həmin dövr üçün demişdir: "Bu gün Azərbaycana idarə edə biləcək yeganə şəxsiyyət Heydər Əliyevdir".

Təhsildə islahatların zəruriliyi

Digər sahələri sarsıdan əməllərdən qaynaqlanan sadələşdirilmiş proseslər millətin, xalqın gələcəyi olan təhsildən də yan keçə bilməzdi. Məhz xalqın qəlbində dərin iz salmış, onun inamını qazanmış Heydər Əliyevin ali hakimiyyətə qayıdışı ilə sosializm dövründən qalmış iqtisadi, maddi-mənəvi sərəvətlərin dağıdılması proseslərinə son qoyuldu, xalqımızın əldə etdiyi nailiyyətlərin davamı kimi varislik prinsipi əsasında quruculuq işləri və islahatlar həyata keçirilməyə başlandı.

"Ümumi çətinliklər nə qədər çox olsa da, biz elmə, təhsilə daim qayğı göstərməliyik", - deyə Heydər Əliyev təhsilin qarşısında duran əsas vəzifələri və onların yerinə yetirilməsi yollarını da daha çox aydınlaşdırmağın vacib olduğunu bildirdi. Keçmiş ittifaq dövründə Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişafında böyük xidmətləri olmuş Heydər Əliyev müstəqillik şəraitində də yaranan imkanlardan maksimum faydalanmaq üçün ötən illərin nailiyyətlərini daha da möhkəmləndirmək və inkişaf etdirmək mövqeyindən çıxış edirdi.

Milli təhsil ilk növbədə, ümumictimai, ümumxalq, ümumdövlət anlayışlarını ehtiva etməklə müəyyən bir millətin, xalqın, unitar dövlətin həyata keçirməyə çalışdığı təhsil siyasətidir.

Milli təhsil ilk növbədə və xalq səviyyəsində ümumiyyətlə, təhsil anlayışını əvəz edir. Bu söz birləşməsinin strukturundakı millilik ümumi anlamın yalnız bir elementi kimi çıxış edir. Mühüm önəm kəsb edən isə təhsilin strateji inkişaf konsepsiyasıdır. Əks mənada anlaşılarda, sözün hərfi və ya dar mənasında başa düşülərək (milli və ümumbəşəri dəyərlərin vəhdətinə nail olmağı kənarə qoymada) xoşagəlməz, acı nəticələrə varılır. Belə hallarla real həyatımızda qarşılaşdıq da. Məsələn: ötən əsrin 90-93-cü, müstəqilliyin isə ilk illərində dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsi, bazar iqtisadiyyatı münasibətlərinə keçid, müharibə aparan bir ölkədə ordu quruculuğu ilə bağlı mühüm ciddi işlər görməkdə maliyyə ehtiyatlarını dil, əlifba islahatları ilə əlaqədar xərclərə yönəltmək milliliyin əsl mahiyyətinə yanlış yanaşmadan qaynaqlanırdı.

Milli ideologiyamızın Prezident Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş ən mühüm istiqamətlərindən olan azərbaycançılığın formalaşdırılması və müntəzəkli qaydada həyata keçirilməsi vahid milli dövlətçilik hıyqatının yetkinləşməsinə nəzərdə tutur. XX əsrdə xalqımızın çətin mərhələlərdən keçdiyini, fərqli ideologiyaların təsirinə məruz qaldığını çox gözəl bilən və öndər alimlərimizə, ziyalılarımıza, müəllimlərimizə bu işdə çox yüksək qiymət verərək deyirdi: "Düşünən beyinlərimiz, alimlərimiz, o cümlədən təhsil sahəsində çalışan müəllim ordusu milli

ideologiyamızın formalaşması üçün öz fəaliyyətini göstərsin".

Dövlət quruculuğunun, sosial-iqtisadi və ideya-siyasi islahatların elmi-nəzəri əsasları işlənilib hazırlanmış, təhsil sisteminin qarşısında duran vəzifələr də müəyyənləşdirilirdi.

Cəmiyyətin digər sahələrində olduğu kimi, milli təhsil sistemində də ciddi islahatlar aparılmasına ehtiyac olduğu aydın sezişirdi. Müstəqilliyimiz möhkəmləndikcə, təhsildə də inamlı addımlar atılması üçün şans yaranırdı.

Bununla yanaşı, təhsilin hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının mühüm bir hissəsi olduğunu obyektiv dəyərləndirən ölkə başçısı - *təhsil sisteminin hər hansı islahatın aparılması təkcə təhsil işçilərinin vəzifəsi ola bilməz* - deyirdi. Təhsil cəmiyyətin sahibinə xidmət etdiyindən ictimai tərəqqinin inkişaf

teqrisiya fərqli iqtisadi-siyasi formasiyaların, düşüncələrin çarpazlaşması, qovuşması, yeni dünya nizamı və s. müxtəlifliklərin bir rəşional müstəvidə kumulativliyi (üst-üstə toplanması) əsas oldu.

Məhz həmin təlatümlü dövrdə insanın inkişaf tempini cəmiyyətin inkişaf tempinə uyğunlaşdırmaq kimi ən böyük funksiyayı yerinə yetirməli olan təhsil sistemi yenidən qurulmalı idi. Çünki müxtəlif, çeşidli informasiya bolluğu şəraitində müasir dövrün tələblərinə uyğun, yeni, optimal təhsil modelinə çox böyük ehtiyac var idi.

Tarixin belə məqamlarında seçilmişlər cəmiyyətin inkişafının prioritetlərini müəyyənləşdirməklə onun ön cəbhəsini yarırdılar.

Keçmiş ittifaq dövründə Azərbaycanda elmin və təhsilin inkişafında müstəsna xidmətləri olmuş ulu öndər müstəqilliyin yaratdığı yeni imkanlardan

yayılməsi və mənimsənilməsi prosesinin təşkilində meydana çıxır. Ənənəvi üç təhsil sistemi də bu baxımdan fərqlənir. Azərbaycan təhsil sistemi sovet təhsil sisteminə ayrıldığı üçün onun əsasını sovet təhsil standartları təşkil edirdi. Milli xüsusiyyətlərdən, inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq keçmiş ittifaqın paytaxtında hazırlanaraq regionlara tətbiq olunan standart təhsil siyasətindən fərqli olaraq müstəqil ölkəmizin ictimai-iqtisadi, mədəni-mənəvi yöndə inkişaf yolu ilə hamahəng olan müstəqil təhsil siyasəti hazırlanmalı idi.

Təkamül yolu ilə dəyişikliklər

Yeni cəmiyyət quruculuğunun banisi Heydər Əliyev müəyyənləşdirdiyi strateji inkişaf proqramını həyata keçirməyə imkan verən müstəqil təhsil siyasətinin işlənilib hazırlanmasını qarşıya məqsəd qoymuşdu. Təhsil çox incə, xüsusi metodikli, fərdi yanaşma, dərin bilik, təcrübə və həssaslıq tələb edən sahə olduğundan kortəbii, inzibatçılıq yolu ilə deyil, elmi əsaslandırılmış surətdə münasibət lazım idi. Həmin dövrdə mövcud təlim-tərbiyə işi ilə milli-mənəvi xüsusiyyətlər və adət-ənənə arasındakı uyğunsuzluqlar təcridən aradan götürülməli idi. Lazımsız ixtisaslar və fənlərin ləğv olunması, yeni ixtisaslar üzrə kadrlar hazırlanması, ali məktəb şöbələsinin genişləndirilməsi və təhsil müəssisələri arasındakı səmərəli rəqabət atmosferinin yaradılması dövrün tələbi idi.

Təhsil Qanununun müzakirələri getdiyi dövrdə dövlət başçısı demişdir: "*Müasir texnikanın, texnologiyanın, müasir bazar iqtisadiyyatının bütün yollarını mənimsəmək, respublikada tətbiq etmək üçün gələcək nəslin hazırlamaq və keçmiş dövrə nisbətən bir çox yeni ixtisaslar üzrə kadr hazırlamaq lazımdır və bunların əsası orta təhsil illərində qoyulmalıdır*".

Milli zəmin üzərində, ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanan təhsil sisteminin hüquqi bazası olan Təhsil Qanununun geniş müzakirələri göstərdi ki, təhsilin inkişaf strategiyasına səykənən hüquqi mexanizmi hazırlanmışdır. Çağdaş Azərbaycan təhsil sisteminin qarşısında duran vəzifələr müəyyənləşdirilmiş, zamanın tələblərinə uyğun islahat aparmaq üçün təhsillə bağlı nəzəri və praktik biliklər sistemləşdirilmişdir.

Təhsildə inqilabi yolla deyil, ancaq təkamül yolu ilə həyata keçirilən dəyişikliklər təcridən davam etməkdə idi. Yeni Təhsil Qanunu qəbul olunsa da, əsasən sovet dövrünün təlimatları demək olar ki, rəhbər tutulurdu. Təhsil siyasətində əsas konturlar bəlli olsa da, ciddi dəyişikliklərə ehtiyacı yansılırdı ki, bu da təbii idi.

Təhsilin məqsəd və vəzifələri ancaq bilik və təcrübənin öyrədilməsi ilə məhdudlaşmamalı, eyni zamanda öyrənəni həyata hazırlamalıdır. Ulu öndər də öz çıxışları zamanı dəfələrlə vurğulayırdı ki, müstəqil Azərbaycanda təhsilin bütün pillələrində işin yaxşılaşdırılması sahəsində ciddi tədbirlər görülməlidir. Bu tövsiyələr həm qəbul olunmuş Təhsil Qanununda, həm də təhsil islahatı ilə bağlı qərarlarda öz əksini tapmalıdır.

(davamı növbəti saylarımızda)

Hümbət MUSAYEV.

Ölkəmizin müstəqil təhsil siyasətinin məqsəd və məzmun uyğunluğunun olmasını, müsbət ənənələrin nəzərə alınmasının vacibliyini xüsusilə qeyd edən ümummillii lider Heydər Əliyev deyirdi: "İndi bizim təhsil sistemimiz müstəqil Azərbaycanın gələcək inkişafını təmin etməlidir. Bu yolda keçiriləcək islahatlar görək müstəqil Azərbaycanın milli mənafevlərinin inkişafına yönəldilsin".

strategiyası, hədəfləri müəyyənləşdirilmədən hər hansı islahatdan söhbət gedə bilməz. Bu səbəbdən də təhsil problemlərinin geniş mənada ictimai həyat kontekstində nəzərdən keçirilməsi vacib idi.

Optimal təhsil modeli

Hakimiyyət ustadı, digər sahələr kimi, təhsil sahəsinin təşkilatı məsələlərini çox dərinləndirən və incəliklə bilən, keçmiş SSRİ-də təhsil islahatına bilavasitə rəhbərlik etmiş Prezident Heydər Əliyev həmin dövrdə gündəmdə olan təhsil islahatları və Təhsil Qanunu haqqında deyirdi: "*Təhsil Qanunu elə bir qanundur, təhsil islahatları elə bir islahatlardır ki, iqtisadiyyatdan, maliyyədən, başqa sahələrdən fərqli olaraq, bunda bütün cəmiyyətin iştirakı lazımdır*".

Yüksəkixtisaslı kadrların olması nəticə etibarilə iqtisadiyyatın inkişafına və dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə xidmət etdiyindən təhsilə son məqsəd, nəticə kimi deyil, həyatda uğur qazanmağın vasitəsi kimi baxılırdı. Təsədüfi deyildirdi ki, ən güclü dövlətlər də məhz təhsil sahəsini başlıca strateji vəzifə kimi daim diqqətdə saxlayırlar. Çünki müasir dövrdə dünya ölkələrinin inkişafı təkcə iqtisadi göstəricilərlə, təbii sərəvətlərlə, əhalinin həyat səviyyəsi ilə deyil, rasional düşüncə, intellektual potensial, siyasi-hüquqi, mədəni-mənəvi təfəkkürlə müəyyən olunur. Bunlar isə multiparametrlili olan təhsil sisteminin necə təşkiləndən kəsilməz əsasıdır.

XX əsrin son, XXI əsrin ilk illərində cəmiyyət yüksək sürətlə, necə deyirlər, eksponensial tempə inkişaf etdiyindən, dəyişdiyindən fərdlər bir biolog varlıq kimi onu haqlamaqda ciddi çətinliklərlə üzləşdilər. Qeyd edək ki, cəmiyyətin eksponensial inkişafını təmin edən müxtəliflik və bu müxtəlifliyin müəkkəb kombinasiyaları idi. Yeni qlobal mənada in-

maksimum faydalanmaqla əvvəlki nailiyyətləri daha da inkişaf etdirmək mövqeyindən çıxış edirdi. Hələ sovet dövründə təhsildə fərqlənən gənclərin təhsilini davam etdirmək üçün ittifaqın və dünyanın ən qabaqcıl, nüfuzlu ali məktəblərinə göndərilməsi gələcəyə hesablanmış ən uğurlu addımlardan idi. Müxtəlif peşə və ixtisaslar üzrə yüksəkixtisaslı müntəxisslərin varlığı yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi dirçəlişə, dövlətçiliyin möhkəmləndirilməsinə, elmi-texniki tərəqqiyə, bir sözlə, ölkənin bütövlükdə yüksəlişinə təminatdır.

Müstəqil Azərbaycanda milli təhsil siyasətinin aparılması üçün ölkəmizin yeni ictimai-iqtisadi münasibətlər sistemi, milli və regional xüsusiyyətləri əsasında hazırlanmış təhsil konsepsiyasına böyük ehtiyac vardı. Dünyada mövcud olan ənənəvi üç təhsil sisteminə (müasir Qərbi; unudulmaqda olan Şərqi; diskriminasiya olunan Sovet) qaynaqlanan yeni təhsil sistemi formalaşdırılmalı idi.

Təbii ki, sadalanan təhsil sistemlərinə daha difrensial yanaşsaq, məzmunca qişmə oxşar, formaca fərqli sistemlər də görürük.

Ölkəmizin müstəqil təhsil siyasətinin məqsəd və məzmun uyğunluğunun olmasını, müsbət ənənələrin nəzərə alınmasının vacibliyini xüsusilə qeyd edən ümummillii lider Heydər Əliyev deyirdi: "*İndi bizim təhsil sistemimiz müstəqil Azərbaycanın gələcək inkişafını təmin etməlidir. Bu yolda keçiriləcək islahatlar görək müstəqil Azərbaycanın milli mənafevlərinin inkişafına yönəldilsin*".

Təhsil genişmiqyaslı elə bir ictimai prosesdir ki, insanlara özlərindən əvvəlki nəsillərin əsrlər boyu əldə etdiyi biliklərə bir neçə ilə (qısa zaman müddətində) yiyələnmək imkanı verir. Bəşəriyyətin ümumi bilik xəzinəsi (xüsusi istisnalarla) bütün xalqlar və millətlər üçün açıq olduğundan əsas fərq biliklərin